

ΕΝΔΟΔΙΑΛΕΚΤΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΣΤΑ ΙΔΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΜΠΕΗΣ
ΓΕΩΡΓΙΑ ΚΑΤΣΟΥΔΑ

Κέντρον Ερεύνης των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων-Ακαδημία Αθηνών

In our paper, we have tried to identify key linguistic phenomena in most Thessalian dialects in order to confirm the existence of intradialectal differences in Thessaly by using specific phonological, morphological and syntactic criteria. These phenomena, considered as isoglosses are: a) the prenasalic or not voiced realisation of the voiced stops b) the presence of the allomorphs /i/ or /u/ of the definitive article in the nominative masculine c) the presence of specific nominal forms in the genitive plural and d) the use of the accusative or the genitive case to express the indirect object. This work is a first attempt towards the classification of the main dialectal groups of Thessaly and the results of this study can be useful in the overall study of modern Greek dialects.

1 Πρόλογος-Δομή της εργασίας

Τα θεσσαλικά ιδιώματα ανήκουν στη μεγάλη κατηγορία των βόρειων ελληνικών ιδιωμάτων που παρουσιάζουν πολλά κοινά μεταξύ τους τόσο στο μορφολογικό όσο και στο φωνολογικό επίπεδο. Δύσκολα, ωστόσο μπορεί κανείς να διαφοροποιήσει με γλωσσικά κριτήρια τα θεσσαλικά ιδιώματα από τα αντίστοιχα μακεδονικά, ηπειρώτικα και στερεοελλαδίτικα. Ουσιαστικά, ο όρος βόρεια ιδιώματα αναφέρεται σ' ένα γλωσσικό συνεχές (*continuum*), στο οποίο είναι δύσκολο να εντοπιστούν ποια είναι τα θεσσαλικά ιδιώματα με σαφή γλωσσικά κριτήρια. Γι' αυτό επιλέξαμε να ασχοληθούμε βάσει γεωγραφικών κριτηρίων μόνο με εκείνα τα ιδιώματα που ομιλούνται εντός των διοικητικών ορίων της Περιφέρειας Θεσσαλίας.

Στις μέχρι σήμερα πολύ λίγες μονογραφίες για τα θεσσαλικά ιδιώματα (βλ. ενδεικτικώς Τζάρτζανος, 1909, Λιάπης 1996, Μπασλής, 2010, 2011) δεν υπάρχουν πληροφορίες σχετικά με τις κατά τόπους γλωσσικές διαφορές. Στόχος της παρουσίασης αυτής είναι να καλύψουμε –στο μέτρο του δυνατού– αυτό το βιβλιογραφικό κενό, εντοπίζοντας τις σημαντικότερες διαφορές μεταξύ των ιδιωμάτων του θεσσαλικού χώρου με την αξιοποίηση τόσο φωνητικών όσο και μορφολογικών *ισογλώσσων*, τα οποία θα επιχειρήσουμε να καθορίσουμε ως προς τη γλωσσολογική τους βαρύτητα, δηλαδή να διακρίνουμε τα φαινόμενα των οποίων η παρουσία

στα εν λόγω ιδιώματα παρουσιάζει διακύμανση κατά τόπους. Με βάση τα φαινόμενα αυτά, θα προσπαθήσουμε να προβούμε στην κατάταξη των βασικότερων ομάδων των θεσσαλικών ιδιωμάτων.

Η αναζήτηση των σημαντικότερων διαφοροποιητικών φαινομένων στηρίχτηκε α) στην υπάρχουσα όχι ιδιαίτερα πλούσια βιβλιογραφία για τα θεσσαλικά ιδιώματα (λεξικά, γλωσσάρια και γραμματικές), β) στα χειρόγραφα του KENΔΙ-ΙΑΝΕ¹ που καλύπτουν μεγάλο μέρος του θεσσαλικού χώρου αλλά όχι το σύνολο του και γ) σε προσωπική επιτόπια γλωσσική έρευνα που διεξήχθη το 2005 σε χωριά της επαρχίας Λαρίσης (Άγιοι Ανάργυροι, Μεσοράχη, Αμπελώνας, Γιάννουλη) και στο χωριό Ζάρκο της επαρχίας Τρικάλων.

Ως προς τη δομή, θα παρουσιάσουμε α) τα φαινόμενα που εξετάσαμε αλλά δεν μπορούν να αξιοποιηθούν ως διαφοροποιητικά κριτήρια *διαλεκτικών ομάδων*, β) τα φαινόμενα εκείνα που μπορούν να λειτουργήσουν ως *ισόγλωσσα* και γ) τα ιδιώματα που διακρίνονται βάσει περισσότερων των δυο ισογλώσσων και τα οποία μπορούν να αποτελέσουν διαλεκτικές ομάδες.

Σημειώνουμε ότι η προσπάθειά μας αποτελεί μια πρώτη καταγραφή ορισμένων βασικών γλωσσικών φαινομένων που διαφοροποιούν το μεγαλύτερο ίσως τμήμα των θεσσαλικών ιδιωμάτων. Τα εμπόδια που αντιμετωπίσαμε είναι α) ο περιορισμένος αριθμός γλωσσικών δεδομένων που εμφανίζεται με την εξής μορφή 1) λιγιστές οι μελέτες που έχουν εκδοθεί για τα θεσσαλικά ιδιώματα, 2) παντελής έλλειψη πηγών για μεγάλες περιοχές της Θεσσαλίας (π.χ. η πεδινή περιοχή της επαρχίας Τρικάλων), β) η μη συστηματική σήμανση των φαινομένων τόσο στις γλωσσικές πηγές όσο και στα χειρόγραφα. Ωστόσο, ευελπιστούμε ότι η προσπάθειά μας θα αποτελέσει αφετηρία για περαιτέρω πιο εξειδικευμένη έρευνα που θα αφορά συγκεκριμένες ομάδες των θεσσαλικών ιδιωμάτων.

2 Βασικοί όροι

Βασικές έννοιες στην παρούσα εργασία αποτελούν το *ισόγλωσσο*, η *δέσμη ισογλώσσων* και η *διαλεκτική ομάδα*.

Ισόγλωσσο είναι η γραμμή που χαράζεται σ' ένα χάρτη για να σημειωθεί το όριο μιας περιοχής στην οποία εμφανίζεται ένα συγκεκριμένο γλωσσικό φαινόμενο (Chambers και Trudgill, 1980: 103 κ.εξ.). *Δέσμη ισογλώσσων* (bundle) αποτελεί μια ομάδα ισογλώσσων που συνεισφέρονται στην ίδια γεωγραφική ζώνη, καθιστώντας διακριτή κάποια ομάδα ιδιωμάτων που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν *διαλεκτική περιοχή* (Chambers και Trudgill, 1980: 109).

Το θεωρητικό πλαίσιο μελέτης των ενδοδιαλεκτικών διαφοροποιήσεων απαιτεί τον προσδιορισμό των βασικών χαρακτηριστικών που έχει το συμβατικά θεωρημένο πρότυπο σύστημα σύγκλισης της διαλεκτικής ποικιλίας, βάσει του οποίου καθορίζεται και η διαλεκτική απόκλιση (Μπασέα-Μπεζαντάκου 2008: 269). Στην περίπτωση των θεσσαλικών ιδιωμάτων, που δεν μπορεί να τα διακρίνουμε με σαφή γλωσσικά κριτήρια, θεωρήσαμε ότι το συμβατικά θεωρημένο πρότυπο σύγκλισης τους αποτελείται από τα βασικά χαρακτηριστικά των βορείων νεοελληνικών ιδιωμάτων.

¹ Βλ. τα Χειρόγραφα στη Βιβλιογραφία.

3 Φαινόμενα που δεν αποτελούν κριτήρια διαφοροποίησης των θεσσαλικών ιδιωμάτων

Όλα τα φαινόμενα –φωνητικά, μορφολογικά και συντακτικά– που εξετάσαμε, αφορούν τα πιο σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά που συναντώνται στη μεγάλη κατηγορία των νεοελληνικών βόρειων ιδιωμάτων όπου ανήκουν και τα θεσσαλικά. Ωστόσο, δεν ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθούν όλα αδιακρίτως ως κριτήρια ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης.

Το κριτήριο της στένωσης των άτονων πρόσθιων φωνηέντων /e/, /o/ και της κλειστής τους προφοράς ως [i] και [u], το οποίο αποτελεί βασικό ισόγλωσσο που διακρίνει τα βόρεια με τα νότια ελληνικά ιδιώματα (Hatzidakis, 1892: 342- 343), δεν εξετάστηκε, γιατί συναντάται σε όλα τα θεσσαλικά ιδιώματα. Δεν υπάρχει ούτε μία νησίδα όπου δεν απαντά το φαινόμενο, σε αντίθεση με τη Μακεδονία λόγω χάριν όπου στην πόλη της Καστοριάς δεν απαντά το φαινόμενο της στένωσης (Κοντοσόπουλος, 2008³: 111).

Αναλόγως, φαινόμενα, τα οποία εξετάσαμε, αλλά δεν μπορούν να αποτελέσουν κριτήρια ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης είναι τα ακόλουθα:

α) η αποβολή του τελικού [-i] που εναλλάσσεται με την παρουσία του τελικού άτονου ημιφώνου [ɪ] π.χ.

(1) α. *κιούπ'* [cúr]

β. *κιούπ'* [cúr^ɪ]

β) η παρουσία των ουρανικών συμφώνων [ʎ] και [ɲ] πριν από το [i] *ουρανικά* π.χ.:

(2) *λίγου* [líɣu]

(3) *Νίκους* [níkus]

Τα δύο παραπάνω φαινόμενα δεν μπορούν να αποτελέσουν κριτήρια ενδο-διαλεκτικής διαφοροποίησης, γιατί δεν διαπιστώσαμε συστηματικότητα και κανονικότητα στη χρήση τους και δεν παρουσιάζουν κανονική ενδοδιαλεκτική γλωσσογεωγραφική κατανομή (Μπασέα-Μπεζαντάκου 2008: 269). Και αυτό γιατί το κριτήριο της αποβολής του τελικού [-i] παρουσιάζει μεγάλη διακύμανση στο ίδιο ιδίωμα και πολλές φορές στον ίδιο ομιλητή, στις περισσότερες από τις πηγές που εξετάσαμε, ενώ συνήθως δεν σημειώνεται το <-> με ιδιαίτερο σύμβολο από τους περισσότερους ερευνητές. Αντιθέτως, το φαινόμενο της παρουσίας των ουρανικών συμφώνων [ʎ] και [ɲ] πριν από το [i] παρουσιάζεται σε όλα τα θεσσαλικά ιδιώματα που εξετάσαμε, αποδεικνύοντας πιθανότατα την καθολική ισχύ του. Διαπιστώσαμε ότι καθολική ισχύ στα θεσσαλικά ιδιώματα, έχει πιθανότατα και το φαινόμενο της μη ουρανικής πραγμάτωσης [l] και [ɲ] όταν ακολουθεί το δευτερογενές [-i] που προέρχεται από /-e/ π.χ.: *νιρό* [niró] (< νερό) κι όχι [niɣó].

4 Φαινόμενα ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης με διακύμανση

Με τον όρο φαινόμενα ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης με διακύμανση εννοούμε εκείνα τα φαινόμενα που διαφοροποιούν γλωσσικές περιοχές α) με την παρουσία τους, β) την απουσία τους και γ) την παράλληλη εμφάνισή τους (Chambers και Trudgill, 1980: 103-109).

Δύο τέτοια φαινόμενα, που αποτελούν ισόγλωσσα για τα θεσσαλικά ιδιώματα είναι τα εξής:

α) η αλλομορφία του αρσενικού άρθρου στην ονομ. εν. ως /i/ ή ως /u/ π.χ.: *η τοίχους* ή *ου τοίχους*, *ο Γιάν'ς* ή *ου Γιάν'ς* και

β) η προφορά των συμπλεγμάτων <μπ>, <ντ>, <γκ, γγ> ως απερρινοποιημένων [b], [d], [g] ή ως έρρινων [mb], [nd], [ng] στο εσωτερικό της λέξης σε μεσοφωνηεντική θέση π.χ. [abéL] ή [ambéL] ή σε θέση πριν από σύμφωνο [ádras] ή [ándras] και η συμπροφορά τελικού <ν> με αρχικό <κ, π, τ>, π.χ. [ti bórtá] ή [ti mbórtá].

Παρακάτω, θα παρουσιάσουμε πρώτα την αλλομορφία του αρσενικού άρθρου, γιατί παρουσιάζει μεγαλύτερη απόδοση ως ενδοδιαλεκτικό διαφοροποιητικό στοιχείο.

4.1 Η αλλομορφία του αρσενικού άρθρου

Σύμφωνα με τους Chambers και Trudgill (1980: 114) μια κατηγορία ισόγλωσσων είναι τα *γραμματικά ισόγλωσσα* (grammatical isoglosses) που με τη σειρά τους υποκατηγοριοποιούνται στα *μορφολογικά* και *συντακτικά* ισόγλωσσα. Ειδικότερα τα μορφολογικά ισόγλωσσα περιλαμβάνουν τις διαφορές στο παράδειγμα, την κλίση και την παραγωγή.

Η αλλομορφία, λοιπόν, του αρσενικού άρθρου διαφοροποιεί το κλιτικό παράδειγμα του άρθρου στα κατά τόπους θεσσαλικά ιδιώματα και αποτελεί *γραμματικό μορφολογικό ισόγλωσσο*, βάσει του οποίου μπορούμε να διακρίνουμε τρεις μεγάλες ομάδες ιδιωμάτων:

α) την ομάδα στην οποία το αρσενικό άρθρο παρουσιάζει αποκλειστικά τη μορφή /u/:

(4) *ου κέδρους* ' (Αργιθέα)

(5) *ου Μάης* (Δρακόπετρα)

(6) *ου λύκους* (Νεράϊδα Αγράφων)

(7) *ου Σταματάκ'ς* (Αλόνησος)

(8) *ου σκύλου* (Αλόνησος)

(9) *ου γιός* (Σκόπελος)

Η ομάδα αυτή περιλαμβάνει περιφερειακές ζώνες που καλύπτουν μεγάλο μέρος της Θεσσαλίας και συγκεκριμένα τη δυτικότερη περιοχή που περιλαμβάνει:

ι) την περιοχή της θεσσαλικής Πίνδου, το δυτικό τμήμα των νομών Τρικάλων και Καρδίτσας και πιο συγκεκριμένα

- την περιοχή Αργιθέας (Αργιθέα, Οξυά, Δρακόπετρα, Μουζάκι, Κρυοπηγή)

- την περιοχή των Αγράφων (Νεράϊδα, Βλάσι, Αμάραντος, Μεσοβούνι)

- τα χωριά Παλαμάς και Σοφάδες Καρδίτσας,

-τα χωριά Χασίων Καλαμπάκας (Κακοπλεύρι, Σταγαδάδες, Οξύνεια)

-την περιοχή Κόζιακα Τρικάλων (Πύλη, Πιάλεια, Νεραϊδοχώρι, Στουρναρέϊκα, Πετροχώρι) και

ii) το πιο ανατολικό τμήμα της Θεσσαλίας, δηλαδή τα νησιά των Βορείων Σποράδων: (Σκιάθος, Σκόπελος και Αλόνησος). Παρατηρούμε ότι το ισόγλωσσο αυτό χαρακτηρίζει γεωγραφικώς εκείνες τις περιοχές που βρίσκονται στα ανατολικό και δυτικό άκρο της Θεσσαλίας.

β) την ομάδα στην οποία το αρσενικό άρθρο παίρνει τη μορφή /i/: π.χ.

(10) *ι γιλαδάρ* 'ς (Ανατολή Αγιάς, περιφέρειας Λάρισας)

(11) *ι βουριάς* (Τύρναβος)

(12) *ι αφέντ* 'ς (Πήλιο)

(13) *ι Κώστας* (Αλμυρός)

(14) *ι λάκκους* (Κρασιά Ολύμπου)

(15) *ι Βασίλ* 'ς (Ζάρκο)

Η διαλεκτική αυτή ομάδα περιλαμβάνει μεγάλο τμήμα της Κεντρικής και Ανατολικής Θεσσαλίας:

-το νομό της Μαγνησίας εκτός των Βορείων Σποράδων, την περιοχή γύρω από τη Λάρισα και το Τύρναβο που περιλαμβάνει τα χωριά Βερδικούσα, Βελανίδια, Βλαχογιάννι, το ανατολικό τμήμα του νομού Τρικάλων (Φαρκαδόνα, Ζάρκο) που περιλαμβάνει την περιοχή των Αντιχασίων (Φλαμπουρές, Φωτεινό, Γερακάρι, Μαυρέλι και Λογγά).

γ) την ομάδα στην οποία το αρσενικό άρθρο παίρνει και τις δύο μορφές /i/ και /u/. Η περιοχή αυτή περιλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα της Θεσσαλίας, το μεγαλύτερο τμήμα των νομών Τρικάλων, Καρδίτσας, και Λαρίσης εκτός της επαρχίας Λαρίσης. Αυτή η ομάδα διακρίνεται σε δύο υπο-ομάδες:

i) η πρώτη υπο-ομάδα περιλαμβάνει ιδιώματα, στα οποία η μορφή του αρσενικού άρθρου /i/ χρησιμοποιείται κυρίως στα κύρια ανδρωνυμικά ονόματα και στα έμψυχα όντα. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν:

-τα ιδιώματα της περιοχής των Φαρσάλων (Φάρσαλα, Πρόδρομος, Κρανές, Βαμβακού κ.λπ.), τα ιδιώματα της περιοχής της Αγιάς (Μελίβοια, Μεγαλόβρυσο, Νερόμυλοι, Μεταξοχώρι, Αετόλοφος, Γερακάρι, Σωτηρίτσα) με μόνες εξαιρέσεις την Ανατολή και το Σκλήθρο,

-το Πευκόφυτο Καρδίτσας που διαφοροποιείται από τα γειτονικά του χωριά,

-η Καλαμπάκα και το Καστράκι π.χ.:

(16) α. *ου λύκους* (Μελίβοια Αγιάς) αλλά

β. *ι Βασίλ* 'ς (Μελίβοια Αγιάς)

(17) α. *ου λίβας* (Φάρσαλα) αλλά

β. *ι Γιώργ* 'ς (Φάρσαλα)

(18) α. *ου κουμπές* (Καστράκι Καλαμπάκας) αλλά

β. *ι Γιάνν'ς* (Καστράκι Καλαμπάκας)

ii) η δεύτερη υπο-ομάδα που περιλαμβάνει ιδιώματα στα οποία το αρσενικό άρθρο παρουσιάζει και τις δύο μορφές όταν προσδιορίζει ονόματα [$\pm$ έμφυχο]. Στην κατηγορία αυτή ανήκου:

-τα ιδιώματα της Ελασσόνας (Τσαριτσάνη, Καρυά, Συκαμινιά, Κρυόβρυση),

-το Σκλήθρο της Αγιάς και

-το Φανάρι Καρδίτσας, π.χ.:

(19) α. *ι λαγός* (Φανάρι Καρδίτσας) και

β. *ου λαγός* (Φανάρι Καρδίτσας)

(20) α. *η κόμινους* (Τσαριτσάνη Ελασσόνας) αλλά

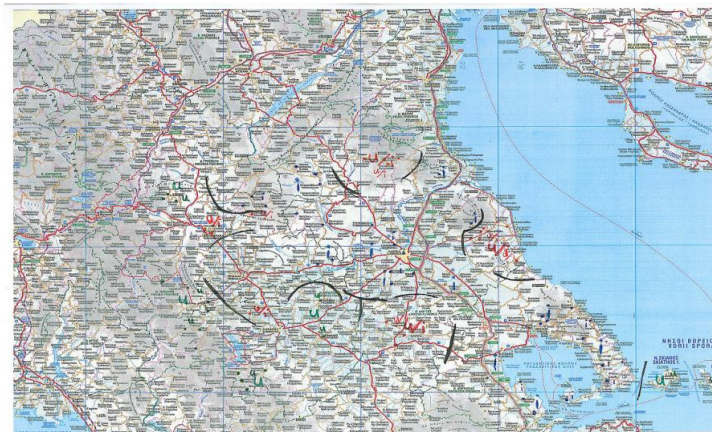
β. *ι Κώστας* (Τσαριτσάνη Ελασσόνας)

(21) α. *η δυάσμους* (Καρυά Ελασσόνας) αλλά

β. *ου όργους* 'κομμάτι αθέριστου' (Καρυά Ελασσόνας)

(22) α. *η Γιώρ'ς* (Καρυά Ελασσόνας) αλλά

β. *ου Λάμπρους* (Καρυά Ελασσόνας)

Χάρτης 1. Η αλλομορφία του αρσενικού άρθρου

4.1 Η προφορά των συμπλεγμάτων <μπ>, <ντ>, <γκ, γγ>

Σύμφωνα με τους Chambers και Trudgill (1980: 113), μια άλλη κατηγορία ισογλώσσων είναι τα φωνολογικά που με τη σειρά τους υποκατηγοριοποιούνται σε *φωνητικά* (phonetic) και *φωνηματικά* (phonemic). Το κριτήριο της προφοράς των συμπλεγμάτων <μπ>, <ντ>, <γκ, γγ>

αποτελεί φωνολογικό-φωνητικό ισόγλωσσο, καθώς αφορά την διαφορετική πραγμάτωση των ίδιων φωνημάτων σε συγκεκριμένη θέση και όχι την ύπαρξη διαφορετικών φωνημάτων σε διαφορετικά θεσσαλικά ιδιώματα. Η διαφοροποίηση αυτή δεν αφορά τη προφορά των <μπ, γκ, ντ> σε αρχική θέση και σε θέση μετά από σύμφωνο όπου η απερρινοποιημένη πραγμάτωση είναι υποχρεωτική π.χ: [bénu] ‘μπαίνω’, [albáns] ‘αλμπάνης’.

Το φαινόμενο αυτό γενικά μπορεί να διακρίνει κάποιες ομάδες νεοελληνικών διαλέκτων και ιδιωμάτων. Ωστόσο, πρέπει να σημειωθεί ότι τον εντοπισμό του φαινομένου δυσχεραίνουν παράγοντες όπως: α) οι διακυμάνσεις του φαινομένου στις ίδιες λέξεις, στην ίδια γεωγραφική περιοχή ή στο ίδιο άτομο, β) η ελλιπής αποτύπωση του φαινομένου στις έντυπες πηγές: ελάχιστοι μελετητές χρησιμοποιούν ιδιαίτερα σύμβολα, όπως <b, d, g> και τα <mb, vd, vg>, για να διακρίνουν τις έρρινες από τις απερρινοποιημένες πραγματώσεις. Ελάχιστοι πάλι δίνουν πληροφορίες για την ακριβή προφορά των <μπ, ντ, γγ/γκ> στα κατά τόπους ιδιώματα. Γι’ αυτό κι εμείς επιλέξαμε να διακρίνουμε τα ιδιώματα μόνο των χωριών για τα οποία έχουμε συγκεκριμένες πληροφορίες από τους τοπικούς μελετητές, τα οποία είναι αντιπροσωπευτικά, αλλά δεν καλύπτουν το σύνολο των θεσσαλικών ιδιωμάτων.

Έτσι, εντοπίσαμε την απερρινοποιημένη προφορά των <μπ, ντ, γκ> στο συντριπτικά μεγαλύτερο μέρος της Θεσσαλίας, σε όλους τους νομούς (Τρικάλων, Καρδίτσας, Λάρισας, Μαγνησίας συμπεριλαμβανομένων των Σποράδων) π.χ.:

(23) *αγκάθ’* [agáθ] (Φανάρι Καρδίτσας)

(24) *Αντών’ς* [adóns] (Τύρναβος)

(25) *τζιμπάνους* [tzibánu] (Φάρσαλα)

(26) *κινητός* [ciditós] (Αλμυρός),

(27) *άντρας* [ádras] (Σκόπελος)

Εξαιρούνται όμως οι εξής περιοχές:

α) τα χωριά των θεσσαλικών Αγράφων (Νεράϊδα, Μεσοχώρα, Ανηρό, Βλάσι) και τα χωριά Ανατολή Αγιάς και Κρασιά Ολύμπου του Νομού Λαρίσης όπου παρουσιάζεται μόνο η έρρινη πραγμάτωση των /b, d, g/ π.χ.:

(28) *αμπόλ’* [amból] (Κρασιά Ολύμπου)

(29) *αμπέλ’* [ambél] (Ανατολή Αγιάς)

(30) *έγκυους* [éñju] (Νεράϊδα Αγράφων, περιφέρεια Καρδίτσας)

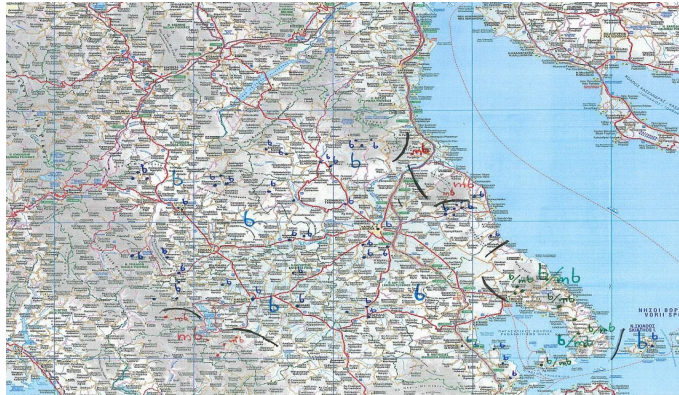
(31) *πέντι* [péndi] (Νεράϊδα Αγράφων, περιφέρεια Καρδίτσας)

Αξιοσημείωτο είναι ότι η περιοχή των θεσσαλικών Αγράφων αποτελεί ένα συνεχές όπου γειτονικά χωριά μοιράζονται και άλλα κοινά γλωσσικά φαινόμενα εκτός της έρρινης πραγμάτωσης των /b, d, g/, όπως την αποκλειστική χρήση της μορφής /u/ του αρσενικού άρθρου σε ονομαστική πτώση. Αντιθέτως, τα ιδιώματα της Ανατολής Αγιάς και της Κρασιάς

Ολύμπου αποτελούν γλωσσικές νησίδες, ή μέρος γλωσσικών νησίδων, αφού ορισμένα βασικά γλωσσικά φαινόμενα τους δεν εμφανίζονται σε γειτονικά τους χωριά: δηλαδή η υποχρεωτικά έρρινη πραγμάτωση [mb, nd, ng] και η αποκλειστική χρήση της μορφής /i/ του αρσενικού άρθρου στην ονομαστική δεν απαντάται στα υπόλοιπα χωριά του Ολύμπου (Καρυά, Συκαμινιά, Κρυόβρυση) και στα υπόλοιπα χωριά της επαρχίας Αγιάς (Μεγαλόβρυσο, Μεταξοχώρι, Γερακάρι, Νερόμυλοι, Μελίβοια).

β) Άλλη μια εξαίρεση αποτελούν τα ιδιώματα όπου τα [b, d, g] εναλλάσσονται ελεύθερα με τα [mb, nd, ng] ως πραγματώσεις των /b, d, g/ στην ίδια θέση. Η κατηγορία αυτή αφορά κυρίως στην περιοχή του Πηλίου στο σύνολο της όπου τα <μπ, ντ, γγ/ γκ> πραγματώνονται τόσο έρρινα όσο και απερρινοποιημένα χωρίς να είναι συχνότερη με εμφανή τρόπο η μία πραγμάτωση έναντι της άλλης (βλ. Λιάπης 1996). Ακόμη και οι παλαιότερες πηγές² μαρτυρούν την παράλληλη πραγμάτωση των <μπ, ντ, γκ> στην ίδια θέση στο ιδίωμα του Πηλίου.

Στην ίδια ζώνη θα εντάξουμε και τα ιδιώματα της επαρχίας Λάρισας του νομού Λάρισας (Άγιοι Ανάργυροι, Μεσοράχη), και της επαρχίας Τρικάλων του νομού Τρικάλων (Ζάρκο) όπου, σύμφωνα με τα δεδομένα από προσωπική επιτόπια έρευνα, παράλληλα με την απερρινοποιημένη πραγμάτωση, παρουσιάζεται και η έρρινη προφορά αλλά σε μικρότερο βαθμό. Ακόμη και τα παλαιότερα δεδομένα³ το επιβεβαιώνουν για την άμεση περιοχή της Λάρισας και του Τυρνάβου, όπου διαπιστώθηκε η έρρινη πραγμάτωση των <μπ, ντ, γγ/γκ> από νεότερους πληροφορητές⁴.

Χάρτης 2. Η προφορά των <μπ, ντ, γκ/γγ>

5 Μεμονωμένα φαινόμενα ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης

Σ' αυτή την περίπτωση ανήκουν εκείνα τα φαινόμενα που εμφανίζονται μόνο σε μια συγκεκριμένη περιφερειακή περιοχή, στα άκρα μιας γλωσσικής ζώνης, ενώ απουσιάζουν από τις υπόλοιπες, χωρίς να υπάρχουν γλωσσικές περιοχές όπου η παρουσία και η απουσία του φαινομένου συνυπάρχουν.

Τέτοια φαινόμενα είναι:

² Βλ. χφ. 212, χφ. 213, χφ. 214, χφ. 215.

³ Βλ. Τζάρτζανος 1900: 39.

⁴ Δεν είναι δυνατόν να ισχυριστούμε με ασφάλεια ότι η έρρινη προφορά σήμερα στην περιοχή της Λάρισας αποτελεί επίδραση της κοινής νεοελληνικής ή ότι αποτελεί μια διαφοροποίηση που οφείλεται σε άλλους παράγοντες.

α) η χρήση της γενικής πτώσης αντί της αιτιατικής για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου. Το συγκεκριμένο φαινόμενο αποτελεί *συντακτικό ισόγλωσσο*, το οποίο έχει μελετηθεί αρκετά και αποτελεί το δεύτερο βασικό ισόγλωσσο που διαφοροποιεί τα βορειότερα από τα νοτιότερα ν.ε. ιδιώματα (βλ. Beis- Manolessou, 2006, καθώς και τη σχετική βιβλιογραφία που εμπεριέχεται στο άρθρο).

β) η παρουσία ιδιαίτερου μορφολογικού τύπου για τη γενική πληθυντικού των ονομάτων αντί της συνήθους χρήσης της πρόθεσης *από* + αιτιατική πτώση, π.χ.: *απ' τ'ς αθρώπ'* (= των ανθρώπων).

Αυτά τα δύο φαινόμενα εξετάζονται, γιατί είναι ιδιαίτερα σπάνια στα θεσσαλικά ιδιώματα, αλλά και εν γένει στα βόρεια νεοελληνικά ιδιώματα, καθώς επικρατεί η χρήση της αιτιατικής πτώσης τόσο για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου όσο και εντός προθετικών συνόλων αντί της γενικής πληθυντικού.

γ) η παρουσία των ρηματικών καταλήξεων: *-αμαν*, *-αταν* για το α' και β' πρόσωπο πληθυντικού αντιστοίχως στους μονολεκτικούς παρελθοντικούς χρόνους (παρατατικό και αόριστο) ενεργητικής φωνής. Τα επιθήματα αυτά που χαρακτηρίζουν κυρίως τα περισσότερα ιδιώματα της Ηπείρου συναντώνται σποραδικά σε συγκεκριμένα χωριά στο δυτικό τμήμα της Θεσσαλίας που περιλαμβάνουν:

- την Πύλη του νομού Τρικάλων
- Κρυοπηγή, Πευκόφυτο Καρδίτσας και το Φανάρι Καρδίτσας, π.χ.:

(32) α. *ήρθαμαν* (Πύλη)

β. *φάγαμαν* (Πύλη)

(33) *περάσαμαν* (Φανάρι)

(34) *προσίχαμαν* (Κρυοπηγή)

(35) *πήγαμαν* 'we went', *γυρίσαμαν* (Πευκόφυτο)

Σημειώνουμε ότι η παρουσία των επιθημάτων *-αμαν*, *-αταν* συνυπάρχει με τα επιθήματα *-άμι/-αμι*, *-άτι/-ατι* που παρουσιάζονται στα περισσότερα θεσσαλικά ιδιώματα, π.χ.:

(36) α. *φτιάναμι* (Φανάρι Καρδίτσας)

β. *ρίχναμι* (Φανάρι Καρδίτσας)

γ. *λιχνούσαμι* (Φανάρι Καρδίτσας)

(37) *λέγαμι* (Πύλη).

6 Δέσμες ισογλώσσων και διαλεκτικές ομάδες

Με βάση τα μεμονωμένα φαινόμενα ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης που απαντούν μόνο στις συγκεκριμένες περιοχές σε συνδυασμό με τα φαινόμενα διαφοροποίησης με διακύμανση εντοπίσαμε τις *δέσμες ισογλώσσων* (*bundles*). Δηλαδή, εντοπίσαμε μια ομάδα ισογλώσσων που

συνεμφανίζονται στην ίδια γεωγραφική ζώνη, καθιστώντας διακριτή κάποια ομάδα ιδιωμάτων που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν *διαλεκτική περιοχή*. Ο εντοπισμός δεσμών ισογλώσσων κατέστη δυνατός για τα νησιά της Θεσσαλίας, τις Βόρειες Σποράδες που βρίσκονται στα άκρα της ευρύτερης θεσσαλικής περιφέρειας και οι οποίες μοιράζονται ορισμένα κοινά γλωσσικά φαινόμενα με περιοχές εκτός της Θεσσαλίας (Στερεά Ελλάδα, νησιά Βορείου Αιγαίου). Το ισόγλωσσο της αλλομορφίας του αρσενικού άρθρου, η έρρινη ή απερρινοποιημένη πραγμάτωση των <μπ, ντ, γγ/γκ> σε συνδυασμό με μεμονωμένα φαινόμενα του κεφ. 5. συνιστούν μια δέσμη ισογλώσσων και επιτρέπουν να θεωρήσουμε τις Σποράδες ως μια ενιαία διαλεκτική περιοχή.

6.1 Η διαλεκτική περιοχή των βόρειων Σποράδων

Η χαρακτηριστικότερη περίπτωση *διαλεκτικής περιοχής* είναι αυτή των ιδιωμάτων των Βόρειων Σποράδων (Σκιάθος, Σκόπελος και Αλόνησος) εκτός φυσικά της Σκύρου που δεν ανήκει ούτε διοικητικά ούτε γλωσσικά στη Θεσσαλία. Στην περιοχή αυτή παρατηρούμε μια δέσμη ισογλώσσων όπως:

α) την αποκλειστική παρουσία της μορφής του αρσενικού άρθρου /u/ στην ονομαστική πτώση,

(38) *ου Παναΐης* (Αλόνησος)

όπως συμβαίνει σε τμήματα της Δυτικής Θεσσαλίας στην Πίνδο, στα Άγραφα (Νεραΐδα, Μεσοχώρα, Ανθηρό, Βλάσι), στην Αργιθέα Καρδίτσας (Αργιθέα, Οξυά), βλ. και παράδειγμα (1).

(39) *ου κέδρους* (Αργιθέα)

β) την εμφάνιση των απερρινοποιημένων /b,d,g/, π.χ.

(40) *φιγάρ'* (Σκόπελος)

γ) και τη χρήση της γενικής αντί της αιτιατικής πτώσης για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου, όπως συμβαίνει στη Στερεά Ελλάδα και εν γένει στη νοτιότερη Ελλάδα σε αντίθεση με ό,τι ισχύει στην υπόλοιπη Θεσσαλία εκτός από το Τρίκερι του Πηλίου. π.χ.

(41) *Δώ μου μήλα, κυρά* (Σκιάθος)

(42) *Κι τσού' παν αυτές* (Αλόνησος)

(43) *Θα τ' δώκου ένα τσουβάλι λίρες* (Σκόπελος)

Η χρήση της γενικής για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου διαφοροποιεί στην πράξη τα ιδιώματα των βόρειων Σποράδων από τα υπόλοιπα θεσσαλικά ιδιώματα (εκτός από το Τρίκερι του Πηλίου). Αυτή η παρατήρηση συμπληρώνει δεδομένα από παλαιότερες μελέτες για το ισόγλωσσο της χρήσης της γενικής ή της αιτιατικής ως έμμεσου αντικειμένου που σε γενικές γραμμές διακρίνει τα βορειότερα από τα νοτιότερα ν.ε. ιδιώματα. Εν προκειμένω, διαπιστώνουμε ότι η γραμμή του ισογλώσσου (βλ. Τριανταφυλλίδης, 1938: 1468-1470, Beis-Manolessou, 2006) πρέπει να αναχαραχθεί λίγο πιο βόρεια και εντάσσει την περιοχή των

βόρειων Σποράδων στη ζώνη όπου χρησιμοποιείται η γενική έναντι της αιτιατικής για τη δήλωση του έμμεσου αντικειμένου.

Χάρτης 3. Η γενική ή η αιτιατική ως έμμεσο αντικείμενο

δ) την παρουσία ιδιαίτερου τύπου για τη γεν. πληθ. των ονομάτων. Στην Αλόνησο, στην Σκόπελο (Παπαδόπουλος, 1926) και στη Σκιάθο (Ρήγας, 1968: 47) χρησιμοποιείται σε κάποιες περιπτώσεις το επίθημα *-ώνις* (στην Αλόνησο) ή *-ούνις* στη Σκόπελο και στη Σκιάθο για τη γενική πληθυντικού ιδιαίτερα για τα ουδέτερα ονόματα σε συνδυασμό με τη μορφή *τ'ς* του άρθρου που είναι κοινή για όλα τα γένη. π.χ.:

(44) *τ'ς πιδιώνις* (Αλόνησος)

(45) *τ'ς κουρτσίνις* (Σκιάθος)

Ο τύπος αυτός χρησιμοποιείται λιγότερο σήμερα κυρίως από παλαιότερους ομιλητές. Είναι πολύ πιθανόν ότι ο τύπος αυτός ήταν ο πλέον συνήθης σε παλαιότερες εποχές (βλ. Παπαδόπουλος 1926: 69). Η ύπαρξη ιδιαίτερου τύπου για την γενική πληθυντικού για τα ονόματα, αλλά και για το άρθρο διαφοροποιεί την Αλόνησο, τη Σκόπελο και τη Σκιάθο από τα υπόλοιπα θεσσαλικά ιδιώματα όπου χρησιμοποιείται αποκλειστικά ο τύπος *από* + αιτιατική π.χ. *απ' τα πιδιά* 'από τα παιδιά'.

7 Επίλογος-Συμπεράσματα

Με την εργασία μας αυτή προσπαθήσαμε να εντοπίσουμε βασικά γλωσσικά φαινόμενα στο σύνολο σχεδόν των θεσσαλικών ιδιωμάτων που επιβεβαιώνουν την ύπαρξη ενδοδιαλεκτικών διαφορών στην Περιφέρεια Θεσσαλίας. Τα περιγραφέντα φαινόμενα αποτελούν μια πρώτη χαρτογράφηση της ενδοδιαλεκτικής διαφοροποίησης των θεσσαλικών ιδιωμάτων, χωρίς φυσικά να αποκλείεται και ο μελλοντικός εντοπισμός και άλλων φαινομένων με διαφοροποιητική αξία⁵.

Η έρευνα μας, βασισμένη σε δέσμες ισογλώσσων, μας επέτρεψε τον εντοπισμό μιας συγκεκριμένης διαλεκτικής ομάδας που μέχρι σήμερα δεν είχε εντοπιστεί. Πρόκειται για την

⁵ Για παράδειγμα, στη Θεσσαλία απαντά *θ'κόζουμ* 'δικός μου', ενώ στις Σποράδες απαντά *θ'κόζιμ* 'ο δικός μου, όπως ακριβώς και στην Ήπειρο. Βλ. Chambers και Trudgill, 1980: 47.

ομάδα των βορείων Σποράδων (εκτός της Σκύρου) που προσδιορίζεται από την αποκλειστική πραγμάτωση χαρακτηριστικών φαινομένων που δεν παρουσιάζονται στα υπόλοιπα θεσσαλικά ιδιώματα.

Διαπιστώνουμε την ανάγκη για νέα χάραξη του δεύτερου σημαντικότερου ισογλώσσου των ν.ε. ιδιωμάτων, αυτού της δήλωσης του έμμεσου αντικειμένου, τοποθετώντας το βορειότερα, ώστε να περιλαμβάνει και την περιοχή των βόρειων Σποράδων (και της Σκύρου).

Βιβλιογραφία

- Auer, Peter and Jürgen Erich Schmidt. 2010. *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*. Berlin/ New York: De Gruyter- Mouton
- Beis, Stamatis and Io Manolessou. 2006. Syntactic Isoglosses un Modern Greek Dialects: the case of the Indirect Object. In *Proceedings of the 2nd International Conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory (Mytilene, September 2004)*, 220-235 Patras: University of Patras.
- Chambers, K. Jack. and Peter Trudgill. 1980. *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hatzidakis, Georgios. 1892. *Einleitung in die neugrichische Grammatik*. Leipzig
- Κοντοσόπουλος, Νικόλαος. 2008. *Διάλεκτοι και Ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Λιάπης, Κώστας. 1996. *Το γλωσσικό ιδίωμα του Πηλίου*. Βόλος: Ωρες.
- Μπασέα-Μπεζαντάκου, Χριστίνα. 2008. Ενδοδιαλεκτική διαφοροποίηση: Μεθοδολογικοί προβληματισμοί. Στο *Γλώσσης Χάριν (Τόμος αφιερωμένος από τον Τομέα Γλωσσολογίας στον Γεώργιο Μπαμπινιώτη)*, επιστ. επιμ. Αμαλία Μόζερ, Αικατερίνη Μπακάκου-Ορφανού, Χριστόφορος Χαραλαμπίκης, Δέσποινα Χειλά-Μαρκοπούλου, 267-276. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μπασλής, Γιάννης. 2010. *Το γλωσσικό ιδίωμα του Ολύμπου. Τόμος Α΄. Το ιδιωματικό λεξιλόγιο. Ερμηνευτικό - Ετυμολογικό Λεξικό*. Αθήνα: Έναστρον.
- Μπασλής, Γιάννης. 2011. *Το γλωσσικό ιδίωμα του Ολύμπου. Τόμος Β., Η Γραμματική*. Αθήνα: Έναστρον.
- Παπαδόπουλος, Άνθιμος. 1926. *Γραμματική τῶν βορείων ιδιωμάτων τῆς νέας ἑλληνικῆς*. Ἐν Ἀθήναις: Τύποις Π.Δ. Σακελλάριος.
- Ρήγας, Γεώργιος. 1968. *Σκιάθου Λαϊκὸς Πολιτισμὸς. Τεύχος Γ΄. Λοιπὰ μνημεῖα τοῦ λόγου*. [Παράρτημα τοῦ περ. Ἑλληνικά 18]. Θεσσαλονίκη: Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν.
- Στεργίου, Ξενοφών Δ. 2001. *Ἡ αργιθεάτικη διάλεκτος. Λεξικογραφία – Γλωσσολογία – Λαογραφία*. Αθήνα: Ἐκδοση Συλλόγου Αργιθεατῶν Θεσσαλῶν Αθήνας.
- Τάκης, Βασίλης. 2003. *Ἡ Αγραφιώτικη Γλώσσα. Σύμβολή στην ἔρευνα και την μελέτη του αγραφιώτικου γλωσσικού ιδιώματος*. Καρδίτσα.
- Τζάρτζανος, Ἀχιλλεύς. 1909. *Περὶ τῆς συγχρόνου θεσσαλικῆς διαλέκτου*. Πραγματεία βραβευθεῖσα ἐν τῷ Δ΄ Διαγωνισμῷ τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἐταιρείας. Ἐν Ἀθήναις: Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π.Α. Πετράκου.
- Τριανταφυλλίδης, Μανόλης. 1936. Δῶσε μοῦ το -Δῶσε μέ το. *Νέα Ἐστία* 20 (τεύχ. 237): 1468-1470.
- Χαντζιάρας, Δημήτρης Π. 1995. *Το Θεσσαλικό Γλωσσικό Ιδίωμα. Γλωσσάρι - Λεξικό*, Αθήνα: Εκδ. Δημιουργία.

Χειρόγραφα

- χφ. 212: Αϊλιανός, Α. 1874. *Πραγματεία γλωσσικής ύλης έρανισθεισα εκ τής καθομιλούμενης τής πατρίδος μου Ζαγοράς.*
- χφ. 213: Αϊλιανός, Α. 1879. *Πραγματεία γλωσσικής ύλης έρανισθεισα εκ τής καθομιλούμενης τής πατρίδος μου Ζαγοράς.*
- χφ. 214: Αϊλιανός, Α. 1881. *Πραγματεία γλωσσικής ύλης έρανισθεισα εκ τής καθομιλούμενης τής πατρίδος μου Ζαγοράς.*
- χφ. 215: Αϊλιανός, Α. 1884. *Πραγματεία γλωσσικής ύλης έρανισθεισα εκ τής καθομιλούμενης τής πατρίδος μου Ζαγοράς.*
- χφ. 634: Κουρμούλης Γ. 1942. *Γλωσσική ύλη εκ Παλαμᾶ Καρδίτσας.*
- χφ. 729: Γερορρίζος, Δ. 1958. *Μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος τοῦ χωριοῦ Ανατολή τής έπαρχίας Ἁγιάς τοῦ νομοῦ Λαρίσης.*
- χφ. 758: Κωστάκης, Α. 1960. *Γλωσσικό υλικό από τὰ νησιά Ἀλόνησος, Σκόπελος, Σκιάθος.*
- χφ. 789: Κωστάκης, Α. 1961. *Γλωσσικὸν υλικὸν ἀπὸ Τρίκερι Μαγνησίας.*
- χφ. 855: Βλάϊκος, Α. 1964. *Γλωσσικὸν υλικὸν ἀπὸ τὴν Ἀλόνησον.*
- χφ. 925: Κρεκούκας, Δ. 1970. *Γλωσσικὸν υλικὸν ἐκ τής περιοχῆς Ἐλασσόνος Θεσσαλίας.*
- χφ. 999: Κρεκούκας, Δ. 1972. *Γλωσσική ύλη ἀπὸ τὰ χωρία τῶν Χασίων Καλαμπάκας.*
- χφ. 1002 : Λιάπης, Κ. 1973. *Τὸ Πηλιορείτικο γλωσσικὸν ιδίωμα.*
- χφ. 1014: Γαλάνη, Μ. 1973. *Συλλογὴ γλωσσικοῦ υλικοῦ ἐκ τής περιφέρειας Κρυόβρυσης Ἐλασσόνος Λαρίσης.*
- χφ. 1031α: Κρεκούκας, Δ. 1973. *Γλωσσικὸν υλικὸν ἐκ τής περιοχῆς Ἀσπροποτάμου Τρικάλων.*
- χφ. 1032: Κοντοσόπουλος, Ν. 1973. *Γλωσσικὸν υλικὸν ἐκ τής έπαρχίας Φαρσάλων.*
- χφ. 1034 (1973): Κατσίκη-Γκιβάλου Α. 1973. *Γλωσσικὸν υλικὸν ἐκ περιοχῆς Σοφάδων Θεσσαλίας.*
- χφ. 1211: Μπουσμπούκης Δ. 1981. *Συλλογὴ γλωσσικοῦ διαλεκτικοῦ υλικοῦ ἀπὸ Κρανιά, Λουτρό, Βαλανίδα καὶ Βερδικούσα Ἐλασσόνος.*
- χφ. 1227: Κατσίκη-Γκιβάλου, Α. 1982. *Συλλογὴ γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τὴ Σκιάθο.*
- χφ. 1228: Μπουσμπούκης, Δ. 1982. *Συλλογὴ γλωσσικοῦ διαλεκτικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τὰ χωριά Πιάλεια, Στουρναραῖικα, Πύλη, Πετροχώρι τής περιοχῆς Κόζιακα Τρικάλων.*
- χφ. 1233: Νάκας, Α. 1982. *Γλωσσική ύλη ἀπὸ τὰ χωριά Σκλήθρο καὶ Σωτηρίτσα τοῦ νομοῦ Λαρίσης.*
- χφ. 1243: Μπουσμπούκης, Α. 1983. *Συλλογὴ ποικίλου γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τα χωριά των Θεσσαλικῶν Ἀγρᾶφων.*
- χφ. 1247: Νάκας, Α. 1983. *Διαλεκτικὸ υλικὸ ἀπὸ χωριά της Α. Θεσσαλίας καὶ της ΒΑ Ἰκαρίας.*
- χφ. 1248: Κρεκούκας, Δ. 1983. *Συλλογὴ γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τα χωριά Φωτεινό καὶ Μαυρέλι Ἀντιχασίων Θεσσαλίας.*
- χφ. 1297: Μπασέα-Μπεζεντάκου, Χ. (1989). *Συλλογὴ γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τὴ Σκόπελο.*
- χφ. 1308: Γκαραλιάκος, Δ. 1990. *Συλλογὴ τοπωνυμίων χωριῶν της περιοχῆς Ἀντιχασίων Θεσσαλίας καὶ Δεσκάτης Γρεβενῶν.*
- χφ. 1363^{α-γ}: Κατσουλέας, Σ. 1995. *Συλλογὴ ποικίλου γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τα χωριά των Θεσσαλικῶν Ἀγρᾶφων (Βλάσι, Ἀμάραντος, Μεσοβούνι, Ἀνθηρό καὶ Νεράιδα).*
- χφ. 1345: Νικούλης, Ν. 1994. *Συλλογὴ γλωσσικοῦ υλικοῦ ἀπὸ τὴν Κρανιά Θεσσαλίας (συλλογὴ φράσεων με ερμηνεύματα).*
- χφ. 1345: Νικούλης, Ν. 1994. *Κρανιάμ Τραντάφλου.*

- χφ. 1348: Λιάπης, Κ. 1994. *Το πηλιορείτικο γλωσσικό ιδίωμα*.
- χφ. 1394: Τσουκνίδα, Γ. 1997. *Γλωσσικό υλικό από τη Τσαριτσάνη και την Ελασσόνα του νομού Λαρίσης*.
- χφ. 1411: Τσουκνίδα, Γ. 2000. *Συλλογή γλωσσικού υλικού από το νομό Τρικάλων*.
- χφ. 1416^{α-β}: Τσουκνίδα, Γ. 2001. *Συλλογή γλωσσικού υλικού από τον νομό Καρδίτσας*.
- χφ. 1439: Μπασέα- Μπεζαντάκου, Χρ. 2004. *Γλωσσικό Υλικό από την Επαρχία Αλμυρού του νομού Μαγνησίας*.
- χφ. 1463: Τσιούρης, Δ., Σ. Τσιούρης και Α. Τσιούρη. 2008. *Η γλώσσα της Δρακότρυπας Αγράφων (Γραμματική-Λεξιλόγιο)*.
- χφ. 1488: Μπέης, Σ. 2012. *Συλλογή γλωσσικού υλικού από την Αλόνησο*.